

ZVYŠKOVÝ MARXIZMUS

alebo

POTREBA DEMARXIZÁCIE VÝCHODNEJ EURÓPY

1. Na počiatku bol Marx

Dedičstvo, ktoré po sebe zanechal komunistický pokus o premenu sveta, je bohaté a pestré. Pravdepodobne najočividnejšia je zaostalá ekonomika a miestami zdevastovaná krajina. No nebezpečnejším dedičstvom je to, čo z jeho oficiálnej filozofie – marxizmu – ostalo v *mysliach* ľudí. Táto sovietska verzia filozoficko-ekonomicko-politickej teórie mala presnejší názov marxizmus-leninizmus¹ a v období budovania komunistickej budúcnosti ňou bolo všemožne a systematicky indoktrinované celé obyvateľstvo. Po páde politického systému z pochopiteľných dôvodov – demokracia predpokladá slobodnú, nie propagandou vnútenú voľbu svetonázoru – sa nepodnikla žiadna celková „demarxizácia“, čo znamená, že aj keď sa každodenný život zdemokratizoval, *zvyškový marxizmus* v mysliach ľudí ostal. Nebrať ho vážne znamená zabúdať, že príťažlivosť marxistickej teórie rastie priamo úmerne s narastaním (časovej a geografickej) vzdialenosti od marxistickej praxe.

Demarxizácia je teda potrebná, ale zároveň problematická, pretože spočíva v rozpletení marxistického kľbka, v ktorom sú spletené nitky vedy, náboženstva, politiky a etiky. Úplná kritika marxizmu je preto možná len z pozície všeobšiahleho svetonázoru, aký sa v postmodernej dobe „nenosí“. Môj príspevok k „demarxizácii“ nebude náboženský (proti ateizmu) ani vedecký (proti kozmologickým, sociologickým, ekonomickým a iným teóriám), ale obmedzí sa na upozornenie na politicko-etické postoje, ktoré tu ostali ako zvyškový marxizmus. Marxizmus dodal filozofickú a etickú dôstojnosť a vedeckú opodstatnenosť zlým vlastnostiam, ktoré sa v nejakej miere nachádzajú v každom človeku. Toto treba pomenovať a vrátiť tam, kam to patrí – medzi neetické a nerozumné sklony, za ktoré sa (normálne) človek hanbí. „Demokracia a rozvoj sú morálne ciele, ktorých dosiahnutie vyžaduje novú morálku.“²

Zvyškový marxizmus, ktorý pokus o prebudovanie spoločnosti torpéduje, spočíva predovšetkým (1) v ľahkej zrozumiteľnosti ideológie, lebo je ťažké nahradiť jednoduchý svetonázor zložitejším, (2) v pomstychtivom rozhorčení z vykorisťovania, lebo nepriateľstvo medzi triedami je pre marxistu večné a (3) v absolútnej autorite vedecky odhalenej pravdy, lebo jedine marxizmus je vedeckým vysvetlením spoločnosti.

2. Ľahká zrozumiteľnosť marxistickej ideológie

V prvom rade si treba uvedomiť, že marxizmus nie je len ekonomickou teóriou alebo teóriou o vývoji spoločnosti, ale ide tu o kompletný svetonázor, filozofický systém odpovedajúci na všetky otázky pod aj nad Slnkom. Marx bol jedným z posledných filozofov, ktorý sa pokúsil ukázať súvis všetkých vecí vo vesmíre a ním vytvorená filozofia je systematickým zatriedením celého ľudského poznania do celku, je myšlienkovým rámcom, v ktorom sú zodpovedané alebo zodpovedateľné všetky dôležité otázky: (ne)existencia Boha, prírodné zákony, sociálne zmeny aj teleológia dejín. „Jedine marxisti sa snažili dôsledne integrovať do jedinej teoretickej konštrukcie všetky ekonomické, sociálne, politické a kultúrne dimenzie kapitalistického fenoménu.“³

Takýto všeobšiahly svetonázorový systém má nevyhnutne vlastnosti náboženstva. Marx bol presvedčený, že ateistický štát vybudovaný podľa jeho filozofie bude dokonalým uskutočnením podstaty kresťanstva (tvrdil, že „dokonalý kresťanský štát je ateistický štát“⁴). Takéto chápanie marxizmu sa prejavilo aj v pokusoch niektorých (hlavne ruských) marxistov pretvoriť marxizmus na

¹ Pôvodnú zmes namiešal Marx s Engelsom, Lenin ju vo svojej úprave aplikoval v Rusku a Stalin ju po ďalšom spracovaní vnútil východnej Európe.

² Novak, M.: *Will it Liberate?* s. 83.

³ Berger, Peter L.: *Kapitalistická revolúcie*, s. 7.

⁴ Marx, K. *Deutsch-Französische Jahrbücher*

nové náboženstvo, Lenin však tieto plány rázne odmietol. Napriek tomu marxizmus vyvolával takú transcendentnú istotu viery, a dokonca uctievanie vodcov, že v psychológii horlivých marxistov sa prejavoval ako náboženstvo.

Z povedaného vyplýva, že po marxizme tu ostalo svetonázorové („náboženské“) vákuum, a že úplná kritika marxizmu („demarxizácia“) sa nevyhne náboženským úvahám. Vážnym problémom ostáva, ktoré náboženstvo sa pokúsi marxizmus nahradiť... Na marxizmus môže vyčerpávajúco odpovedať len kresťanstvo, ktoré tak reaguje na svoju marxistickú (dez)interpretáciu, a to by mala byť výzva pre kresťanov, aby na deformácie kresťanstva vo zvyškovom marxizme upozorňovali.

Marxizmus je nielen všeobsiahly, ale obsahuje aj veľmi príťažlivé zjednodušenia. Filozofia sa v marxizme delí veľmi jednoducho na idealizmus a materializmus, pričom idealizmus má prívlastky ako: nekritický, subjektívny, abstraktný, fideistický, mystický, fantastický, vrtošivý, zaslepený ap. Materializmus je zase: vedecký, pokrokový, realistický, objektívny, kritický, dialektický alebo historický. Obraz je veľmi jednoduchý – kto by ešte chcel byť idealistom po takomto opise? Takéto myslenie nutne viedlo k čierno-bielemu rozdeleniu ľudí na pokrokových a tmárov, pričom tmári to mohli subjektívne dobre myslieť, ale objektívne podporovali spiatocníctvo. Ak je demokracia umením kompromisu, takéto čierno-biele delenie ľudí je pre ňu fatálne. Demarxizácia tu znamená presvedčiť, že realita nie je čierno-biela, a že aj opačný názor stojí za pozornosť.

Veľmi vhodným doplnkom čierno-bieleho delenia filozofie je marxistické učenie o dialektike pravdy. Večná pravda síce nejestvuje (podľa Engelsa snáď iba v prírodných vedách), ale marxistická dialektika je nástroj, ktorý spája dohromady absolútnu a relatívnu pravdu tak, že „absolútna pravda sa skladá zo súhrnu relatívnych právd“.⁵ Takto sa dialektická metóda prevzatá z Hegelovej filozofie stáva užitočným nástrojom na zakomponovanie protirečiacich tvrdení (tézy a antitézy) do jedného systému (syntézy). Marxova politická analýza bola vždy prispôbena historickej realite. Napriek najkrikľavejším protirečeniam (ktoré odbavil pomocnými tvrdeniami) teória ostávala v platnosti ako centrálny článok viery, ktorý nemôže byť spochybnený. Aj podľa Lenina jedným zo základných princípov dialektiky je, že nejestvuje abstraktná pravda, pravda je vždy konkrétna. Marxista môže s náboženským presvedčením trvať na tom, že pozná absolútnu pravdu, ale zároveň zmeniť názor, ak sa ukáže, že jeho poznanie je „dogmatické“ (marxistická nadávka), alebo „subjektívne“ (synonymum lži). Len dialektický materializmus je schopný neomylnne deliť pravdu na subjektívnu a objektívnu. Pritom pravdivosť hodnotu každého tvrdenia stotožňuje s jeho pôvodom – ak sa dokáže, že idea je „buržoázna“, zároveň sa tým preukázala jej „nepravdivosť“. P. Ricoeur výstižne označil Marxa za jedného z troch „majstrov podozrievania“ (ďalší dvaja sú Nietzsche a Freud). Každé tvrdenie treba vysvetliť triednym záujmom, pričom jedine triedny záujem marxistov je objektívny.⁶ Pre takéto myslenie je kľúčovou úlohou oddeliť to, čo človek vidí a cíti od toho, čo je oficiálne (triedne) prijímané ako vysvetlenie. Svet *skúsenosti* je úplne zatienený svetom *vysvetľovaným*. Zvyškový marxizmus robí z ľudí ľahké obete vhodnej propagandy, a to aj *napriek skúsenosti*. Demarxizácia musí spočívať v trepezlivom budovaní schopnosti nehodnotiť pravdivosť podľa zhody s príslušnou straníckou teóriou, ani podľa pôvodu, ale podľa kriticky prijímanej skúsenosti.

Vrcholom marxistického zjednodušenia je vysvetľovanie všetkých javov ľudskej spoločnosti ekonomickými vzťahmi. „...konečné príčiny všetkých spoločenských zmien a politických revolúcií netreba hľadať v ľudských mozgoch, ani v lepšom pochopení večnej pravdy a spravodlivosti, ale v zmenách spôsobu výroby a tovarovej výmeny.“⁷ Marxizmus tu používa *teóriu odrazu*, podľa ktorej „duchovný život spoločnosti je odrazom objektívnej reality“ (Stalin). Tzv. „ekonomická základňa“ určuje charakter nadstavby (kultúra, morálka, náboženstvo), a preto je ekonomická realita fundamentálnejšia ako sila politiky, morálky alebo kultúry. Filozoficky a psychologicky veľmi atraktívnym je Marxov (z Hegela) pojem „odcudzenie“, prostredníctvom ktorého sa Marxova filozofia stáva nástrojom na odstránenie problémov človeka. Odcudzenie človeka spočíva napr. v predaji jeho

⁵ Kolektív: *Základy marxistickej filozofie*, s. 327.

⁶ Marxistická podozrievavosť sa asi najmarkantnejšie prejavila v stalinistickom odstraňovaní opozície už v jej zárodku, v akejsi *sociálnej profylaxii*, ktorá mala predísť *možným* kontrarevolučným akciám. Solženicyn podal dôkazy, že pre komunistický systém nebola podstatná osobná vina, ale spoločenské ohrozenie.

⁷ Engels, F. *Socializmus utopický a vedecký*, kap. 3.

pracovnej sily, čím sa „moja osobnosť stáva majetkom iného“, ⁸ ako aj v delbe práce alebo v tovarovej výrobe. ⁹ Preto sa „vo vyššom štádiu komunizmu tovarová výroba prežije“. ¹⁰ Náprava odcudzenia bude spočívať v zmene ekonomických vzťahov, ktoré toto odcudzenie spôsobujú – napríklad v odstránení „otrockej podriadenosti jednotlivca delbe práce,“ ¹¹ ale hlavne zrušením súkromného vlastníctva, ktoré je podľa marxizmu akýmsi „prvotným hriechom“. „Keď však výrobné prostriedky patria pracujúcemu ľudu a vykorisťovateľské triedy sú likvidované, objektívne podmieneným cieľom výroby je neustály vzostup životnej a kultúrnej úrovne všetkých členov socialistickej spoločnosti.“ ¹²

Výsledkom bezhraničnej dôvery vo všemocnosť ekonomiky bolo ochudobnenie ľudského vnútra, ¹³ populárny antiintelektualizmus a pohrdanie kultúrou. ¹⁴ Pretože sa tieto primitizované teórie po prevzatí moci marxistami nespĺnili, nastúpilo veľké vysvetľovanie *prečo*. O tomto „období budovania komunizmu“ sa bývalý marxista Kolakowski vyjadril, že *klamanie je nesmrteľnou dušou komunizmu*. Leninove proklamácie slobody svedomia v skutočnosti znamenali prenasledovanie veriacich, ústavou zaručované občianske práva boli rutinne rušené „triednymi výkladmi“. Veľkolepé proklamácie o pokroku a úspechoch marxistického vedenia zneli zoči-voči šedivej a často bezútešnej realite, hoci marxisti si radi robili zásluhy za veci, ktoré s marxizmom nemali nič spoločné (akoby oni vymysleli prírodné zákony alebo stvorili ľudskú vynaliezavosť a pracovitosť). Paradoxným výsledkom je, že marxizmom formovaní ľudia sa naučili politikom neveriť, ale zároveň sú pripravení uveriť aj ich najkrikľavejšej lži, ak je dostatočne jednoduchá a vtieravá.

Marxistické zjednodušenia sa od začiatku prejavovali v heslách. Komunistický manifest vyhlásil, že „...teória komunistov sa dá vyjadriť jedinou vetou: zrušenie súkromného vlastníctva.“ Známa je Leninova jednoduchá rovnica „komunizmus = sovietska moc + elektrifikácia celej krajiny.“ ¹⁵ Solženicyn napísal: „Vždy, keď Lenin o niečom premýšľal, vznikali v ňom hotové heslá – práve vo formulácii hesla pre daný okamih spočíval konečný zmysel takého premýšľania.“ ¹⁶

Za vlády marxistov bola celá krajina zamorená heslami. Po ich obsahu túži asi len málokto, ale ich úžasná jednoduchosť nestratila na príťažlivosti, čo vidno na úspechu politikov, ktorí nevysvetľujú, len proklamujú. Demarxizácia nemôže spočívať v nových nemarxistických, či anti-marxistických heslách, ktoré len podporia postoje reziduálneho marxizmu. Úcta k realite znamená, že sa človek musí zmieriť s tým, že skutočnosť je zložitá a neostáva nič iné, ako ju trpezlivo študovať.

3. Pomstychtivé rozhorčenie z vykorisťovania

Marxizmus spojil v sebe niekoľko obrovských síl: silu súcitu s trpiacimi, túžbu po pomste za krivdy na bezbranných a silu závidi bohatým. Svojím záujmom o osud chudobných a programom radikálnej nápravy získal tento ateistický systém srdcia mnohých kresťanov (teológia oslobodenia!). Svojím príslubom pomsty zmobilizoval armádu okradnutých a vydedených. Komunistický manifest vyhlasuje: „Proletári nemajú čo stratiť – len svoje reťaze. Získať majú celý svet.“ Marxizmus je nielen jednoduchým vysvetlením sveta, ale aj programom na vybudovanie sveta spravodlivého.

Marxistické vyjadrenia o veľkosti človeka a jeho biede sú veľmi pôsobivé. Marx: „Najvyššia bytosť pre človeka je človek. Je nutné odstrániť všetky okolnosti, kde je človek pokorovaný, zotročovaný, opustený a ponižovaný.“ ¹⁷ Alebo inde: „...Akumulácia bohatstva na jednej strane, je súčasne akumuláciou biedy, agónie ťažkej práce, otroctva, nevedomosti, brutality, a mentálnej degradácie na strane druhej, tj. na strane triedy, ktorá vytvára svoj vlastný produkt vo forme

⁸ Marx, K.: *Kapitál I.*, kap. 6.

⁹ Marx, K.: *Proces výroby kapitálu*, kap. 3.

¹⁰ Kolektív: *Politická ekonómia*, s. 559.

¹¹ Marx, K.: *Kritika Gothajského programu*.

¹² Kolektív: *Politická ekonómia*, s. 493.

¹³ „Hrdina socialistickej práce bol typický chudobou vnútorného života.“ (Tischner, J.: *Marxism and Christianity*, s. 64.)

¹⁴ „Lenin je vášnivým nepriateľom vzdelaných ľudí a toto nepriateľstvo vstúpil celému svojmu hnutiu.“ Liberda, V: *Otec totalitarizmu* s. 85.

¹⁵ Kolektív: *Politická ekonómia*, s. 730.

¹⁶ Solženicyn, A.: *Lenin v Curychu*, s. 23.

¹⁷ Marx, K.: *Deutsch-Französische Jahrbücher*, Úvod ku kritikej Hegelovej filozofie práva.

kapitálu.¹⁸ Marxistický štát sa pokúsil zbaviť spoločnosť kričľavej chudoby. Na uliciach nesmeli byť žobráci, každý človek musel byť zamestnaný, každý mal nárok na lekársku starostlivosť... Nakoľko to bolo prejavom súcitu, je otázne. V bolševickom Rusku bola robotnícka trieda nazvaná *rabsilou* (robotníckou silou) a sedliaci boli len *mužickoje syrjo* (sedliackou surovinou). Gorkij sa vyjadril, že „robotnícka trieda je pre Lenina tým, čím je pre hutníka železná ruda.“¹⁹ Teoretické zaradenie jednotlivca víťazí aj u kresťanského marxistu Guttierrez, pre ktorého nie každý chudobný robotník je proletár – „ak sa nehlási k diktatúre strany, patrí na smetisko spolu s buržoáziou, pretože Guttierrez za chudobných považuje len tých, ktorí sú už aktívni v revolučnej *praxis*.“²⁰ Skutočná povaha marxistického súcitu sa odкрýva obzvlášť vtedy, keď marxisti v zmysle hesla „čím horšie – tým lepšie“ schválne stupňujú biedu, aby v masách vyvolali revolučnú náladu. Demarxizácia súcitu znamená jeho odpolitizovanie. Politici musia prejsť od abstraktného záujmu o „masy“ k naozajstnému záujmu o jednotlivca bez ohľadu na jeho triedne a politické zaradenie.

Marxizmus sľubuje spravodlivý svet. „Filozofi svet len rôzne vysvetľovali, ale treba ho zmeniť“²¹ je slávny Marxov výrok, ktorý vyhlasuje boj za spravodlivý svet. Podľa učebnice marxistickej filozofie, s marxizmom „... nastúpil moment, keď filozofia zostúpila z neba na zem“.²² Poľský kritik marxizmu, Józef Tischner, napísal, že „marxizmus je v prvom rade filozofiou ľudskej práce“²³ a „zrodil sa z revolty ľudských bytostí proti vykorisťovaniu ľudskej práce.“²⁴ Možno by sa o historickej presnosti týchto tvrdení dalo pochybovať, ale isté je, že takto prijímali marxizmus „pracujúce masy“. V tomto zmysle marxizmus nemá medzi filozofickými systémami konkurenta, čo mu dáva akýsi monopol na vedenie „pracujúcich mäs“. Práci sa tu venuje naozaj mimoriadna pozornosť. Práca poľudštila opicu.²⁵ Práca je prameňom odlišnosti človeka od zvierat, jeho reči, aj umenia. Práca je jediný spôsob tvorby hodnoty, pretože hodnota je „spoločenská práca výrobcov tovaru stelesnená v tovare.“²⁶ Práca vo svojej ideálnej podobe (v komunizme) bude nielen „prostriedkom živobytia, ale prvou potrebou života.“²⁷

S pádom marxistickej budúcnosti padlo aj uctievanie (fyzickej) práce. Nezmenil sa ale postoj zvyškového marxizmu, ktorý považuje fyzickú prácu za cennejšiu ako prácu duševnú. Dať do uspokojivého vzťahu odmeňovanie fyzickej námahy s ocenením duševných výkonov je nezávideniahodná úloha demarxizácie.

Problém však spočíva v tom, že zamestnanec v kapitalistickom podniku nepracuje pre seba, ale jeho práca je mu *odcudzovaná* v prospech tvorby kapitálu. Takto vzniká trvalé a nezmieriteľné nepriateľstvo medzi zamestnávateľom a zamestnancom. Predstaviteľ latinsko-americkéj teológie oslobodenia, Enrique Dussel, vyhlasuje každý vzťah zamestnanec-zamestnávateľ za druh modlárstva²⁸. Podľa marxizmu sa tento protiklad nedá vyriešiť žiadnym kompromisom ani zákonnou úpravou. Ak sa marxista o niečo také pokúsi, dostane nálepku „revizionista“, ktorý robí z marxizmu „mrvu dogmu“. Jediné riešenie je, že bezprávnici a vydedení vezmú vec do svojich rúk a zvíťazia. „Byť marxistom znamená ...neštitíť sa ani gilotíny“.²⁹ „Nemáme žiadny súcit a od vás žiadny súcit nežiadame. Keď príde naša chvíľa, nebudeme sa ospravedlňovať za teror.“³⁰ Tento boj nie je nič nového, pretože „dejiny všetkých doterajších spoločností sú dejinami triednych bojov“ – ako začína prvá kapitola *Komunistického manifestu*. Takto sa z veľkej lásky k ľudstvu zrodila veľká nenávisť a

¹⁸ Marx, K. *Kapitál I*, kap. 25. Cituje Engels, F.: *Anti-Dühring*, časť III.

¹⁹ Figes, O.: *People's Tragedy*, s. 723.

²⁰ Novak, M.: *Will it Liberate?* s. 148.

²¹ Marx, K.: *Tézy k Feuerbachovi*, téza XI.

²² Kolektív: *Základy marxistickej filozofie*, s. 94.

²³ Tischner, J.: *Marxism and Christianity*, s. 31.

²⁴ Tischner, J.: *Marxism and Christianity*, s. 83.

²⁵ „...v istom zmysle môžeme povedať, že práca stvorila človeka.“ (Engels, F.: *Podiel práce na poľudštení opice*.)

²⁶ Kolektív: *Politická ekonómia*, s. 63.

²⁷ Marx, K.: *Kritika Gothajského programu*

²⁸ Novak, M.: *Will it Liberate?* s. 52.

²⁹ Radzinskij, E.: *Stalin*, s. 67.

³⁰ Marx, K. *Neue Rheinische Zeitung*, r. 1849.

pomstychtivosť proti konkrétnym ľuďom.³¹ Štát, ktorý je nástrojom nadvlády jednej triedy,³² je pre marxistu predmetom trvalej nenávisťi, až kým sa nedostane do rúk proletariátu.

Marxizmus je teda kolosálna nenávisť a bojový program proti majetným zdôvodnený „súcitom“ so zbedačenými. V mysli pod vplyvom zvyškového marxizmu ostáva toto nezmieriteľné nepriateľstvo proti štátu, vládnúcim stranám (alebo každej politike) a zamestnávateľom. Ak budovatelia demokracie nepresvedčia týchto „marxistov“, že štát je spoločná vec všetkých a zamestnávateľ nie je nezmieriteľným triednym nepriateľom zamestnancov, môžu počítat' s ich bojkotovaním každého ekonomického a politického programu ako ďalšej reakčnej metódy na upokojenie nás. „Politika nie je považovaná za výmenu argumentov o cieľoch a prostriedkoch, kde každý zo zúčastnených má časť pravdy, ale za bojové pole, na ktorom jedna strana musí zvíťaziť a protivník musí byť zničený.“³³

Spravodlivá pomsta plodí marxistickú nádej, a tak marxistický boj prebieha v znamení eschatologickej nádeje na príchod dokonalej spoločnosti. Je to sekulárna teória, ktorá nesľubuje spásu v nebi, ale na zemi. Je to „dobrá zvesť“ o tom, že budúcnosť patrí ukráteným. O tom, že tu ide o obdobu kresťanstva, môže byť len málo pochybností. Podľa Marxa „kresťanstvo je náboženstvo *kat' exochén*, je to podstata náboženstva“,³⁴ ale toto kresťanské náboženstvo odcudzilo človeka od seba aj od prírody. Marxistický komunizmus je uskutočnením kresťanských ideálov v ich neodcudzenej forme. V ideálnej spoločnosti nebudú triedy (súkromné vlastníctvo je zrušené³⁵), nebudú peniaze ani hranice medzi štátmi, lebo na celom svete zvíťazí revolúcia.

Žiarivý opis marxistickej budúcnosti má vo zvyškovom marxizme niekoľko nebezpečných prvkov. V prvom rade je to strata celkového smerovania a zmysluplnosti života práce. Marxista ako ateista náboženské nádeje neprijíma a strana mu už nezaručuje smerovanie vývoja spoločnosti ku komunizmu. Čo mu ostáva? Zarábať a stať sa bohatým je stále výsledkom vykorisťovania, zisk a kapitál sú „špinavé slová“, ale treba sa prispôbiť realite – preto je z neho bezohľadný vykorisťovateľ, lebo podľa bývalého marxistického kréda inakší ani nemôže byť. Demarxizácia by mala prinajmenej spočívať vo výzve adresovanej marxistom-kapitalistom, aby sa pokúsili nepovažovať svojich zamestnancov za svojich triednych nepriateľov.

Realita socialistického štátu znamenala, že štát, ktorý bol v rukách kapitalistov hlavným nepriateľom, sa v rukách marxistov stal jediným prostriedkom spravodlivosti, hojnosti a spásy. Majetkové rozdiely medzi ľuďmi boli aspoň naoko nivelizované³⁶ a všetko sa dialo v mene budovania komunistickej budúcnosti (keď bude štát zrušený). Takto štát zabezpečoval, že aj zle fungujúci socializmus stále marxisticky správne „smeroval ku komunizmu“. V zvyškovom marxizme sa to prejavuje ako silný etatizmus, kde štát paradoxne je zároveň nepriateľom, ale aj jedinou nádejou nápravy. Výsledkom je pasivita jednotlivca, lebo v socializme sa „...individuálna snaha prispôbiť na úroveň najmenej produktívneho, vynaliezavosť sa vytráca, pretože nie je odmenená, podnikavosť je potlačená, pretože plodí nerovnosť.“³⁷ Pasívne čakanie na kroky štátu pri náprave všetkých sociálnych problémov je výsledkom marxistického zbožštenia štátu. Od-božštenie štátu, budovanie dôstojnosti jednotlivca a praktické umožnenie iniciatívy sú nutné kroky demarxizácie.

4. Absolútna autorita vedecky objavenej pravdy

Celá zjednodušená a žiarivá marxistická teória bola prezentovaná s takmer neodolateľnou autoritou vedy. Marxizmus bol hrdo prezentovaný ako „vedecký socializmus“ alebo „vedecký komunizmus“.

Marx vyhlásil svoju filozofiu za prírodnú vedu³⁸ v období, keď úspech prírodných vied vyvolával euforické očakávania zlatej budúcnosti ľudstva. Napísal, že „pozitívna veda je reprezentáciou

³¹ Figes, O: *A People's Tragedy*, s. 209.

³² „Štát nie je nič iné ako len nástroj útlaku jednej triedy inou triedou, a toto platí v demokratickej republike nemenej ako v monarchii. (Marx, K.: *Občianska vojna vo Francúzsku*, posskriptum)

³³ Novak, M.: *Will it Liberate?* s. 169-170.

³⁴ Marx, K.: *Kritika Hegelovej filozofie práva*, §§ 278-279.

³⁵ Z Proudhona marxisti prevzali tvrdenie, že *vlastníctvo je krádež*.

³⁶ Rovnosť za socializmu neznamená rovnakú príležitosť, ale uniformitu výsledkov (Novak, M.: *Will it Liberate?* s. 183.)

³⁷ Novak, M.: *Will it Liberate?*, s. 168.

³⁸ „Spoločenská skutočnosť prírody a prírodná veda o človeku sú identické vyjadrenia.“ (Marx, K.: *Ekonomické a filozofické rukopisy*)

praktickej činnosti, praktického procesu vývoja ľudí.³⁹ Táto marxistická veda o spoločnosti má však autoritu hegelianskeho *absolútneho poznania*. Absolútne poznanie je u Hegela výsledkom dialektického procesu a je umiestnené v *seba-vedomí* absolútneho ducha, ktorý sa realizuje v ľudstve. Marx ale toto hegelianske *seba-vedomie* urobil objektívnym spoločenským vedomím („človek, to je svet človeka“) a Hegelovu dialektiku premiestnil do reálnych procesov prírody. Takto získal marxizmus punc exaktnosti prírodných vied a zároveň istotu (autoritu) bezprostrednej idey vedomia. Za Hegelovho *absolútneho ducha* označil materiálne zákony a sily prírody a toto premenovanie mu zabezpečilo božskú autoritu v materiálnom vydaní.

V skutočnosti marxizmus neznáša empirické overovanie. „Všetky verzie marxizmu majú spoločné to, že sú zvláštnou zmesou vedy a proroctva. ...Vedeckosť marxistickej teórie je empiricky neoveriteľná – ide o apriórne predpoklady, ktoré sa nedajú vyvrátiť.“⁴⁰ Celkom v tomto zmysle roku 1927 sovietsky ekonóm Strumilin vyhlásil: „Našou úlohou nie je študovať ekonomiku, ale zmeniť ju. Nie sme viazaní žiadnymi zákonmi. Nejestvuje pevnosť, ktorú by bolševici nedokázali dobyť.“⁴¹ Demarxizácii síce napomáha všeobecné zlyhanie marxistických „vedeckých“ teórií, ale tá časť vedeckého marxizmu, ktorá je prejavom mystiky materialistického vnímania skutočnosti, ostala týmto zlyhaním nedotknutá. A tak sa veselo ďalej hovorí o „etapách vývoja spoločnosti“, o „nevyhnutnom pokroku ľudstva“ alebo o „ekonomicknej podmienenosti kultúry“ bez toho, aby sa skúmalo, či náhodou nejde o šarapatenie zvyškového marxizmu.

Marxizmus v tzv. *historickom materializme*⁴² s autoritou prírodnej vedy objavil spasiteľa ľudstva – proletariát, lebo „...naplno sformovaný proletariát je abstrakciou celého ľudstva. ...Keď proletariát zvíťazí, jeho víťazstvo bude znamenať zrušenie seba aj svojho protikladu. Vtedy sa proletariát stratí rovnako ako jeho protiklad, ktorý ho determinuje, súkromné vlastníctvo.“⁴³ Preto byť na strane boja proletariátu znamená byť na strane vedy a vrcholnej sily dejín. Pritom proletariát je definovaný ako „...tá trieda spoločnosti, ktorá žije len z predaja svojej práce a nemá zisk zo žiadnej formy kapitálu.“⁴⁴ V marxizme má preto pravda vždy „triedny charakter“. Obvinenie z „buržoázneho pôvodu“ nejakej teórie je jej dostatočným vyvrátením, ale to, čo je pravda pre proletariát, je normou objektívnej pravdy, lebo jedine proletariát dokáže vidieť svet v správnej perspektíve.⁴⁵ (Proletárska logika je prejavom čistej a jednoduchej logiky, ktorá nepodlieha straníckosti.) Z toho vyplýva, že nikto okrem marxistov nemôže kritizovať sociálny systém, pretože jeho myslenie je určované jeho sociálnou triedou. Zároveň však marxisti nikdy nemusia odpovedať na argumenty svojich kritikov, stačí zaútočiť na ich osobnosti (a ich triedu). Demarxizácia musí spočívať v pochopení, že status „vykorisťovaného“ neznamená status „priviléžia na pravdu“.

Podobne triedny charakter má v marxizme morálka. Pre proletára „...zákon, morálka, náboženstvo sú len buržoázne predsudky“⁴⁶ Etika sa stotožňuje s politikou, pretože najvyšším etickým cieľom je politický cieľ odstránenia vykorisťovania človeka človekom. Leninovými slovami: „Také správanie je morálne, ktoré urýchljuje víťazstvo socializmu.“⁴⁷ Každé spojenectvo je etické, ak slúži tomuto cieľu, ale to isté spojenectvo sa stáva neetickým, ak tomuto cieľu slúžiť prestane. Marxistická etika sa tak stáva etikou bez osobného svedomia, ktoré je nahradené „líniov strany“ a straníckosť, v bežnej etike považovaná za predsudok, je povýšená na základnú požiadavku pravdivosti! Zvyškový marxizmus sa tu prejavuje etických zásad zbavenou politikou, ktorá je ale teoreticky zdôvodnená. Veď ak úspech politiky je zároveň najvyšším etickým cieľom, bez výčitiek svedomia mu treba všetko podriadiť.

Marx: „Kým nezaniknú triedy, posledné slovo vedy o spoločnosti vždy bude: Boj alebo smrť, krvavý zápas alebo ničota.“⁴⁸ Engels: „Revolúcia je isteže najautoritatívnejšia vec, aká existuje. Je to

³⁹ Marx, K.: *Nemecká ideológia*, kap. 2.

⁴⁰ Berger, Peter L. *Kapitalistická revolúcia*, s. 8.

⁴¹ Overstreet, Harry and Bonaro: *The Iron Curtain*, s. 58.

⁴² Historický materializmus „je najväčšou vymoženosťou vedeckého myslenia“. (Lenin citovaný podľa: Kolektív: *Základy marxistickej filozofie*, s. 347).

⁴³ Marx – Engels: *Svätá rodina*, kap. 4.

⁴⁴ Engels, F.: *Princípy komunizmu*

⁴⁵ Freedman, R.: *The Marxist System*, s. 73.

⁴⁶ Marx – Engels: *Komunistický manifest*, časť 1.

⁴⁷ Tischner, J.: *Marxism and Christianity*, s. 84.

⁴⁸ Marx, K.: *Bieda filozofie*, kap. 2.

akt, pri ktorom jedna časť obyvateľstva vnúti svoju vôľu inej časti prostredníctvom pušiek, bajonetov a kanónu.“⁴⁹ Lenin: „Oni si predstavujú, že vážne politické otázky sa dajú rozhodnúť hlasovaním! V skutočnosti sa takéto otázky, keď sa stanú kriticky dôležitými, rozhodujú občianskou vojnou.“⁵⁰ Zvyškový marxizmus verí v násilie a hlasovanie používa len z pozície slabosti. Demarxizácia musí postaviť schopnosť človeka dospievať k riešeniu sporov prostredníctvom diskusie na pevný filozofický podklad. Inak bude politickú diskusiu neustále ohrozovať sociálny darwinizmus, kde prežitie jedného znamená vyhynutie iného.

Keďže k revolúcii proletariátu akosi nedochádzalo, ba dokonca sa podmienky robotníkov začali aj zlepšovať, Lenin začal učiť, že sociálno-demokratické uvedomenie je treba medzi robotníkov vniesť pomocou marxistickej strany zvonku. Zároveň „...strana proletariátu musí získať späť od buržoázie drobných vlastníkov, ktorí sú ňou ohľúpení a milióny pracujúcich, ktorí sa tešia viac-menej drobnoburžoáznym životným podmienkam.“⁵¹ Táto Leninova strana je riadená demokratickým centralizmom, čo teoreticky znamená, že demokraticky dosiahnuté rozhodnutia sa uskutočňujú z centra a nepripúšťajú ďalšiu opozíciu. V skutočnosti však je to zákaz frakcionárstva, pretože „...kto len trochu oslabuje železnú disciplínu strany proletariátu ...pomáha fakticky buržoázii proti proletariátu.“⁵² Lenin sa zákazom frakcionárstva zbavil diskusie v rámci strany, Stalin urobil zo strany neomylnú strážkyňu posvätného učenia marxizmu-leninizmu. „Pojem strana dostával zvuk takpovediac mystický. Stratíť jej legitimitáciu bolo ťažkým previnením, pochybovať o jej pravde bol zločin.“⁵³ Ak to strana vyžadovala, bolo treba vyhlásiť, že čierne je biele a biele je čierne...⁵⁴ Strana je vrcholným rozdeľovateľom odmien a trestov, strana kontroluje myslenie a morálne postoje svojich členov. Udavačstvo sa stáva nielen prostriedkom sebazáchovy, ale dokonca nápravy tých, čo sú udaní. Vo zvyškovom marxizme sa takéto vzťah podriadenosti prenáša na ktorúkoľvek stranu, ktorá má dôveru marxisticky vymodelovanej mysle. Demarxizácia vyžaduje odmystifikovanie pojmu „politická strana“ a postavenie morálky, svedomia a zdravého rozumu jednotlivca nad anonymnú „líniu strany“.

Proces zúženia autority proletariátu na autoritu strany pokračuje vyzdvihnutím vodcu. Podľa Trockého „stranícka organizácia zaujme miesto samotnej strany, potom ústredný výbor strany zaujme miesto straníckej organizácie a nakoniec diktátor zaujme miesto ústredného výboru strany“. A naozaj, „byť bolševikom znamenalo prisahať vernosť Leninovi“,⁵⁵ a neskôr Stalinovi. H. Arendtová analyzovala uplatňovanie totalitnej autority ako „vodcovský princíp“, ktorý sa realizuje v štruktúrach schválne udržiavaných v nejasnosti, kde nakoniec vždy rozhodne „vodcova vôľa“.⁵⁶ K tomu podľa nej patrí aj organizovanie fronty sympatizantov, ktorí k strane nepatria, teda vyhýbanie sa presnému stanoveniu hraníc medzi členmi a nečlenmi strany – totalite ide vždy o „hnutie“,⁵⁷ o neustály boj, ktorý sa podľa Stalina víťazstvom proletariátu ešte vyostruje.

V post-komunistických krajinách sa celkom dobre darí rôznym „charizmatickým“ vodcom, ktorí spĺňajú ideály zvyškového marxizmu o „učiteľovi“, „otcovi vlasti“, „geniálnom stratégovi“ ap. Demarxizácia totalitnej dôvery takýmto vodcom môže asi spočívať len v budovaní samostatného kritického myslenia, pretože priame útoky na osoby vodcov ich pozície skôr posilňujú. Alternatívu

---

⁴⁹ Engels, F.: *O autorite*

⁵⁰ Lenin, V. I.: *Voľby do ústavodárneho zhromaždenia a diktatúra proletariátu*,

⁵¹ Lenin, V. I.: *Imperializmus, najvyššie štádium kapitalizmu*, Úvod.

⁵² Lenin, V. I.: *Detská nemoc ľavičiarstva v komunizme*, In: Kolektív: *Základy marxistickej filozofie*, s. 536.

⁵³ Pachman, L.: *Boha nelze vyhnat*, s. 31.

⁵⁴ „Strana je dobrodinca, ktorý jediný produkuje bohatstvo a rozdeľuje ho.“ (Overstreet, Harry and Bonaro: *The Iron Curtain*, s. 88.) Zásluhám komunistickej strany sa pripisovalo všetko – pečenie chleba, stavba ciest, obytných domov aj tovární, úroda na poliach, ako aj dostatok vody. Či to všetko nebola zásluha komunistickej strany?

⁵⁵ Figs: *A People's Tragedy*, s. 391.

⁵⁶ Arendtová, H.: *Totalitarizmus*, 502-3. Pritom v totalitnej strane každý funkcionár je vtelením vodcu. (Arendtová: *Totalitarizmus*, s. 514.)

⁵⁷ Totalitné hnutie si môže zachovať moc len dovtedy, kým všetko okolo seba uvádza do pohybu (Arendtová: *Původ totalitarismu*, s. 430.).

totalitarizmu výstižne charakterizoval Ortega y Gasset: „Liberalizmus je právno-politický princíp, podľa ktorého verejná moc – hoci je všemocná – obmedzuje samu seba...“⁵⁸

5. Nebezpečné vákuum

Bolo by nezmyselné domnievať sa, že všetky problémy východnej Európy vyplývajú z komunistického experimentu (ako sa to často zjednodušene tvrdí). Ale nebrať vážne idey, ktoré sial, znamená ignorovať (možno implicitný) svetonázor veľkej časti obyvateľstva. Peter Berger v súvislosti s ukončením socialistického experimentu varuje, že žiadna idea nemôže byť raz navždy zdiskreditovaná. Zároveň tvrdí, že „kapitalizmus je v moderných podmienkach nevyhnutnou, ale nie postačujúcou podmienkou demokracie.“⁵⁹ Vo vytvorenom ideologickom vákuu sa pod vplyvom zvyškového marxizmu demokracia buduje v marxistickom duchu! Na uskutočnenie demarxizácie však nestačí odhaliť stalinský Gulag, alebo Džilasovu „novú triedu“. Je nutné ukázať, že teória je chybná už vo svojej ideálnej Marxovej alebo Leninovej podobe. Zvyškový marxizmus si všetky tragické odchýlky vysvetlí ako aberácie a naďalej ostane verný základnému marxistickému katechizmu o pokroku triednym bojom...

K tomu treba dodať, že v západných demokraciách sa celkom dobre darí niektorým „marxistickým“ prvkom (evolucionizmus, materializmus, populizmus, rovnosťarstvo, etatizmus), ktoré určite bez ďalšieho neodstránia „zvyškový marxizmus“ vo východnej Európe.

Pavel Hanes

---

⁵⁸ Ortega y Gasset: *Vzbura davov*, s. 95.

⁵⁹ Berger, Peter L.: *Kapitalistická revoluce*, s. 234